

Ábrahám Barna

"Cselekedjete jól vagy rosszul, csak tudja a világ, hogy a szlovákok élnek."

A fenti szavak Pesten hangzottak el 1848 utolsó napjaiban; ezt adta útravalóul Ján Kollár azoknak a szlovák radikális fiataloknak, akik a forradalom börtönéből szabadulván csatlakozni készültek a nemzet vezetői által szervezett, Bécs oldalán küzdő Szlovák Légiohoz. Rávilágítanak arra, hogy a szlovákok történelme folyamán "haza és haladás", a nemzeti és a társadalmi fejlődés gyakran tragikus ellentétbe került, s általában csak rossz és még rosszabb lehetőség közül adatott meg a választás. Hogy a szlovákoknak a nemzeti ébredés kora óta folyamatosan – és a siker igazi reménye nélkül – bizonygatniuk kellett önnön létezésüket. Ki előtt vagy inkább kivel szemben? "Igen sok malom örölte a szlovákok lisztecskáját. [...] Bécs és Pest, Pétervár és Berlin, Prága és Zágráb." Ezt már Vladimír Minácnak a hatvanas évek derekán írott klasszikus esszéjéből idézzük, melynek címe – *Nemzet él itt* – már magában az önmeghatározási kényszer jele. Minácnál a fenti városok közül egyértelműen Pesté a kétes dicsőség: "A magyarság a szlovák politika végzete. [...] A magyarokhoz való viszonyunk nemcsak nemzeti sorsunkat, hanem nemzeti tudatunkat, illetve lelkünket is meghatározta. Sok évtizeden keresztül elsősorban azzal léteztünk, hogy elrugaszkodtunk a magyaroktól, [...] ez a magatartás sokáig létezésünk lakmuszpapírja." Emellett Prágát is mindjárt első fokon be kell vonnunk vizsgálódási körünkbe, mert ha igaz az, hogy a szlovákok kilenc évszázadon át éltek közös hazában a magyarokkal – valóban *magyar* fennhatóság alatt inkább az utolsó fél évszázadban –, s mi 1918 óta is nemzeti diskurzusuk *egyik* viszonyítási pontja vagyunk, ugyanúgy igaz, hogy a cseh nyelv és kultúra a 14. század óta jelen van a szlovák etnikai régióban, folyamatosan választás elé állítva, színvallásra kényszerítve az értelmiséget. A csehekkel közös államban eltöltött hét évtized ahelyett, hogy tisztázta volna, inkább jóvátehetetlenül összekuszálta a két nép viszonyát. S bizonyosak lehetünk abban, hogy a szlovákok a véglegesnek tűnő szétválás után, a jövőben is elsősorban a csehekkel szemben fogják önmagukat meghatározni.

A Szent István-i államban közösen leélt kilencszáz esztendő kétségtelenül vet föl problémákat, ezekkel a magyar értelmiségnek önkritikus módon és objektíven szembe kell néznie, anélkül, hogy elfogadná a szlovák sérelmi politika történelmi – vagy inkább ahistorikus –, folyvást benyújtott vádiratának pontjait. Kezdjük mindjárt az állam nevével: nekünk *Magyarország*, esetleg *történelmi Magyarország*, vérmérséklettől függően *Nagy-Magyarország*. Tehát a magyarok országa, még ha a kifejezés etnikai töltetét nem is tudatosítjuk. Szlovákul viszont 1918-ig csak *Uhorsko* használható, ami etnikailag semleges kifejezés, a *Madarsko* pedig csak a szétválás utáni korra használható. A szlovák nyelv (és a cseh, a horvát és a szerb) tehát gazdagabb és pontosabb; amíg a magyarban nem válik általánossá valamely hasonló kifejezés – magunk részéről egyelőre a *Magyarhon* használatával értünk egyet – semmilyen értelmes történelmi eszmecsere sem folytatható. Elfogadhatatlan ugyanakkor, hogy a szlovákok mai országterületükre a *Slovensko*-t használják, akár a középkor századaira is, hiszen *Szlovákia* nevű állam 1939-ig nem létezett. A legkevésbé sem javasoljuk azonban a *Felvidék* név használatát, mert amellett, hogy csak a 19. században jelenik meg, a szlovákok számára a nemzetiségi elnyomással, erőszakos magyarosítással társuló fogalom. Indokoltabb a *Felföld* használata.

A nemzetfejlődés korlátozott voltát jelzi továbbá, hogy e népnek saját neve sincsen: a *Slovák* illetve melléknévi alakja, a *slovenský* a szlávok egykori közös nevét őrzi (ebben velük csak a szlovének osztoznak), jelezve, hogy nem volt olyan törzs, család, amely saját nevét rájuk

örökítve tartósan állammá szervezte volna őket. A korábban használatos magyar *tót* pedig eredetileg bármilyen hazai szlávot jelenthetett, szűkebb értelemben viszont Horvát-Szlavonország lakóira vonatkozott (*Tótország*). Később kezdik a szlovákokra alkalmazni, mindenesetre a kuruc kor forrásaiban a *tótság*, *Tót impérium* már egyértelműen a Felföldet jelöli.

Következik-e a fentiekből az, amit hírhedt röpirata, *A felvidék* lapjain írt le Grünwald Béla, s amit az utódok hosszú sora ismételt máig, hogy a szlovákoknak nincsen külön történelme, saját hősei, hagyományai? Elfogadjuk vajon Minác álláspontját, hogy a szlovák plebejus nemzet, nem voltak hadvezérei, miniszterei, intézményei, csak írói? Erre a koncepcióra építette nagy vitát kiváltó regényét Peter Jaroš, akinél a szlovákok jelképe az *ezeréves méh*, ők a történelemben be nem lépő, észrevétlenül dolgozó és megmaradó munkás nemzet. S innen már a szlovákok könnyen eljutnak az ő színrelépésüket gátló "ezeréves magyar elnyomás" máig hangoztatott vádjáig. Nem, felfogásunk sokkal inkább az kell legyen, amire az objektíven szemlélt múlt tanít minket, s amit Michal Mudroň Grünwaldnak adott válaszában így fogalmaz meg: "Mióta magyar testvéreink a többi magyarországi nemzetiségekkel mint *egyenjogú társakkal*, együttesen ez országot megalapították s fenntartották, ezen nemzetiségek egyikének sincs *külön* történelme, *külön* nemzeti hagyománya, *külön* nemzeti hősei..." Akkor tudjuk majd közösen értékelni és elfogadni közös múltunkat, ha a magyar közvélemény azt természetes módon az együtt élt népek közös alkotásaként fogja fel, a szlovákok pedig nem szakítják ki abból a mai Szlovákia területének múltját, s nem érzik szükségét, hogy e résztörténelmet szlovák jellegüként mutassák be.

A szlovákok a kezdetek óta "ott voltak" a közös hazában. Az Árpád-kori oklevelek őrzik földrajzi és személyneveiket, Nagy Lajos privilégiuma biztosította a zsolnai *szláv* polgárok számára, hogy a németekkel azonos számban a tanács tagjai lehessenek, megnyitva a középkori városi "nemzeti" pörök hosszú sorát, melyekben a magyar ajkú lakosság általában a szlávokhoz csatlakozott. Ezek azonban ingatlanügyi és előjogokért folytatott torzszalkodások, s nem a szlovák *nép* egyenjogúsítását célozták, azt számon kérni ugyancsak anakronizmus lenne. Végére a városi szlovák polgárok egyenrangúvá váltak a németekkel, a szlovák nemesek pedig az egy és ugyanazon nemesség elve alapján a *natio Hungarica* tagjai voltak. E rétegek érdekei az országos érdekek, bajai az országok bajok voltak. Szigetvár elestét irodalmi nyelvükön a szlovákok is megénekelték, az Egerről való ének szerzőjének pedig leghőbb vágya, hogy Magyarhon királyát ismét Budán láthassa. Tucatnál több kuruc énekük maradt fenn, melyek éppúgy a két ellenség között vérző ország sorsát siratják, mint a magyar emlékek. Evangélikus püspökük, Daniel Krman Zsolnán elmondott zászlószentelő beszédében arra buzdítja a fejedelmet, hogy a haza védelmében szárnyalja túl Bocskai, Bethlen, Thököly és a Rákóczi-ősök dicsőségét. Ekkor és még sokáig azt kell kutatnunk, egyáltalán mi választ el bennünket.

A szlovák értelmiségnek ezekben a századokban – de sok szempontból napjainkig – azt kellett keresnie, mi különíti el a csehektől. Hiszen azzal, hogy a prágai egyetem megalapítása, de főként a huszita idők óta a kiművelt, gazdag hagyományokkal rendelkező cseh nyelv vált a szlovákok irodalmi nyelvévé, szükségtelenné vált az egymástól igencsak különböző helyi nyelvjárások kodifikálása, a protestáns nyomdák cseh lektorai pedig (különösen Fehérhegy után menekülnek ide tömegesen) eleve kihúzták, átjavították a szövegek szlovakizmusait. Normájuk az előző század végi bibliafordítás nyelve volt [*biblictina*], amely a maga megcsontosodott formájában az 1840-es évekig uralta a szlovákok írásbeliségét. De attól még a szlovákok nem lettek csehek. Kialakult az a kettős tudat, hogy e biblikus nyelvet *szlováknak*, később *csehszlováknak* nevezték, magukat pedig időnként *Pannonusnak*, jelezve

az etnikai különbséget. Az említett Krman püspök a *szlovák* nyelvet a többi szláv nyelv szülőanyjának tekintette, ám ettől még a tiszta cseh nyelv használatáért küzdött. S itt kell rámutatnunk a szlovák nemzetfejlődés legsúlyosabb belső problémájára, a katolikusok és az evangélikusok ellentétére, ami a 19. század derekáig akadályozta az egységes nemzeti kultúra kialakítását, s még ma is érezteti hatását.

A katolikusok nem fogadták el az "eretnek" cseh nyelvet, helyette a középszlovák illetve a Nagyszombat környéki nyelvjárást használták. Ám a 18. század folyamán ez is elcsehesedett, így a század végén újjá kellett teremteni a nyugatszlovák jellegű katolikus irodalmi nyelvet, amely azonban a felekezeti ellentétek miatt nem válhatott általánossá. Az evangélikusok néhány évvel később *csehszlovák* nyelvi tanszéket létesítettek a pozsonyi liceumban. Még egy jó emberöltőt kellett várni arra, hogy egyáltalán kidolgozzák az egységes irodalmi nyelvet. Ez azonban már a magyarosítás elleni védekezéssel fonódott össze.

Szórványosan már a 18. század derekán tapasztaljuk, hogy egyes értelmiségiek szükségesnek tartották a szlovákok történelmi érdemeinek, a magyarokkal egyenlő jogállásának hangsúlyozását. A hazai történetírás vezető alakja, Samuel Timon kidolgozta a befogadó elméletet, mely szerint a szlovákok ősei hívták be a magyarokat az őket elnyomó morvák ellen, a fehér ló elküldését is ők javasolták. A győzelem után a két egyenrangú nép szerződést kötött, és közös államot alkotott, melynek szolgálatában a szlovák nemesi családok mindig többet áldoztak, mint amennyit profitáltak. Ez a leigázási elmélet ellenében kialakított szerződéses teória alaptétellé vált, ám a Nagymorva Birodalom később ismét a nemzeti történelem kezdeti, dicső korszakává vált, ahogyan már a 17. század derekán, Szöllősi Benedek énekeskönyvének előszavában is szerepelt. Szvatopluk országa így lehetett a nemzeti dicsőség tárgya a romantika előtti korszak két meghatározó költőjének, az evangélikus Ján Kollárnak és a katolikus Ján Hollýnak a műveiben. Kollár feloldotta népét az ósszláv hagyományokban, egy mitikus Össz-Szláviában, ez azonban reális tartalom híján hamar kifulladt, és a fiatal, romantikus nemzedék ismét arról kezdett írni, ami a szlovákok igazi hagyománya volt: Mátyás királyról, a törökellenes harcokról és főleg a kuruc időről. Alapos történelmi tájékozottság, forrásismeret áll e művek mögött, ám mégis ahistorikus írások születnek: a jó uralkodó/fejedelem oldalán öntudatos szlovák nemesek küzdenek a közös ügy sikeréért abban bízva, hogy ezzel népük nemzeti egyenjogúsítását is kiharcolják. "Jaj nekünk, ha árulókká válunk ebben a sorsdöntő pillanatban. A szlovákok számára még semmi nem vezett el. Akár karddal is kikényszerítjük Rákócziól jogaink elismerését, de csak a győzelem után. Az istenért, ne legyünk árulókká! Ne higgyünk a németnek!" Samo Tomášik a trencsényi ütközet forgatagában adja főhőse szájába e szavakat, melyekből már a szlovák értelmiség Világos utáni csalódása és lelkiismeret-furdalása is kicsendül. Mert negyvennyolc, de főleg negyvenkilenc valóban a csalódások és kudarcok sorozata volt: a forradalmi kormányzat nagyon sokáig semmiféle nyelvi-nemzeti jogot nem adott a nem magyar népeknek; a szlovákság köröző listára tett vezetőinek, Štúrnek, Hurbannak és Hodzának Prágában, a szláv kongresszuson rá kellett jönniük, hogy a csehek sem tekintik őket önálló nemzetnek. A bécsi kocsmákban toborzott "Szlovák" Légiónak háromszáz tagjából talán ha ötven volt szlovák, s bár a későbbi hadjáratokban ez a szám emelkedett, össze sem mérhető a honvédseregben harcoló szlovákok tömegeivel. Világos után a légiót gyorsan lefegyverezték, s bár több szlovák kapott magas állást, a kérelmezett önálló szlovák koronatarományból nem lett semmi. Érthető tehát, bár igen sajnálatos, hogy március tizenötödike nem vált nemzeti ünnepé a szlovákok számára, s hogy ingerülten reagálnak a magyarok által rendezett megemlékezésekre.

A szlovák politika súlytalanságából következett, hogy a Bach-rendszer bukása után ismét összeülő parlament tárgyalni sem volt hajlandó az önálló *felső-magyarországi szláv kerületet* követelő turócszentmártoni Memorandumot. A szlovákok saját közép- és felsőoktatási, valamint közművelődési intézmények nélkül élték végig a dualizmus évtizedeit (a kormány bezáratta a három gimnáziumot, és felfüggesztette a Matica slovenská működését). A kor nemzeti sajtójában és regényeiben a szlovákok mint afféle gyarmati uralom alá vetett, fizikai létében fenyegetett nemzet jelenik meg, ami persze nem felelt meg a valóságnak, hiszen az alacsony hatékonyságú iskolarendszer képtelen volt arra, hogy tömegeket elmagyarosítson, ám modern pályákon mozgó, nemzetileg öntudatos szakemberréteg valóban nem alakulhatott ki. Maradt a hagyományos papi, tanítói réteg, akikhez néhány ügyvéd, kereskedő, banktisztviselő csatlakozott – a századelőn összesen 6–800 család. Ez volt a szlovák nemzet, ahogyan Hurban fia, Vajanský kifejtette. A konzervatív turócszentmártoniak abbéli törekvése, hogy visszafordítsák a történelem menetét, az elmagyarosodott nemességet "visszavezessék" a nemzethez, utópiának bizonyult. Eleve kudarcra volt ítélve a felföldi zsidóság felé tett asszimilációs ajánlat is, hiába kínáltak neki díszhelyet a nemzet vezetésében – a zsidóság gyorsan magyarosodott, és anyagilag is támogatta a magyar nyelv terjesztését. A szlovák nemzeti sajtó és irodalom eddig szociálisan volt zsidóellenes, most faji alapon vált azzá. Ez az elit a parasztság tömegeit nem tudta, nem is akarta megszólítani, a nemzeti szabadságot a nemzetközi eseményektől, főként a cári Oroszország háborús győzelmétől várták. Érthető tehát, hogy a dualizmus kora, mely a magyar történetírásban sikertörténetként, a gazdagodás, újabb és újabb technikai vívmányok és a társadalmi emelkedés évtizedeként jelenik meg, a szlovákok számára történelmük legsötétebb szakaszát jelenti. Hiszen egy új gyár, vasútvonal felépítése *idegen* (német, zsidó, magyar) vállalkozók és munkások behatolását jelentette a szlovák tájakra. A nemzet ideológusai modernizációellenessé, befelé fordulóvá váltak. Elzárkóztak a magyar kultúrától, és bizalmatlanul szemlélték a cseheket is.

A cseh–szlovák viszonyban a nyelvkérdés kapcsán még a forradalom előtt kenyértörésre került sor. Štúrék a magyar nyelv térhódítása ellen védekezve, herderi–hegeli alapon vallották, hogy a nemzeti génusz csak a nemzet nyelvén fejezhető, fejleszthető ki, rámutattak, hogy a megmerevedett biblicista a szlovákok számára idegen és egyben holt nyelv, melyen máig nem tudtak élő irodalmat teremteni. A megcsontosodott cseh orientációjú filológusok Szlovákiát a 16–17. századba akarják visszaerőltetni – írta folyóiratában Hurban –, a szlovákokat durván szidalmazzák: bacsók nyelvének, kocsmai nyelvnek, drótosok nyelvének nevezik. Ez a nyelv a *štúrovcina*, a Štúr által a negyvenes évek derekán kodifikált új irodalmi norma, mely a középszlovák nyelvjáráson (Zólyom, Turóc, Liptó, Gömör) alapult. Ez a mai irodalmi nyelv alapja.

A cseh értelmiség az új nyelv bevezetését a hátába kapott tördőfésként élte meg. Saját gyengesége tudatában, a német expanziótól való félelmében szüksége volt a Felföldre mint etnikai utánpótlásra és hidra a szlávok keleti tömegei felé, illetve prózaiban fogalmazva, mint könyvei, folyóiratai felvevő piacára. Az addig megbecsült Štúrtól elfordult a cseh nemzeti mozgalom, otthon pedig Kollár indított dühödt támadásokat ellene; Prágában kiadott egy tanulmánykötet, melyben a cseh tudomány színe-virága próbálta meg lebeszélni a szlovákokat arról, hogy saját nyelvük legyen (1848 tavaszán a prágai forradalmi ifjúság majd nyilvánosan elégeti). Kollár alakja önmagában a szlovák nyelvkérdés skizofréniájának jelképe: szenvedélyesen szerette anyanyelvét, ő adta ki az első népköltészeti gyűjteményt, ám hallani sem akart arról, hogy népe irodalmi nyelvében elváljon a csehektől. Viszont a Jungmannék által megújított modern cseh nyelvet sem fogadta el, hanem a régit akarta a legértékesebb szlovák elemekkel ötvözni. A csehek támadásai – diplomatikusabb formában – a század második felében is folytatódtak, összefonódva a csehszlovák nemzetegység tételével,

Csehszlovákia megteremtése után pedig újraindultak a nyílt támadások. Maga a szlovák Milan Hodza *A csehszlovák skizma* című könyvében azzal vádolta meg Štúrkat, hogy kettészakítottak egy nemzetet, s a szlovákokat a művelt, polgári cseh régió helyett az elmaradott feudális Magyarhonba zárták. A nemzet mindenese, Jozef Škultéty utasította vissza kategorikusan Hodza minden tételét, későbbi könyvének pedig egyenesen a következő címet adta: *Ne gyalázzátok népemet!* Még olyan, a köztársaság megteremtéséért fegyveresen is harcoló író, mint Janko Jesenský is kimondja regényében, hogy a magyarok, németek és mások vállalhatják anyanyelvüket, de a szlovák gimnazista nyilatkozatát tanára *csehszlovákra* javítja. Kétségtelenül kínos lett volna a nemzetközi fórumokon magyarozgatni, hogy a kevesebb mint kétmillió szlovákság miért államalkotó nemzet, a több mint hárommillió lelket számláló német etnikum pedig csak nemzetiség, így viszont az "egységes", majd kilencmillió *csehszlovák* nemzet mindjárt a lakosság 66%-át alkotta. Annak idején a szlovákok teljes körű asszimilálásával Grünwald Béla a magyarságot akarta erősíteni, most Prága kezében váltak pusztá statisztikai fegyverré. Tetszetősen el lehetett szabotálni továbbá a megígért autonómiát, leszerelni a szlovákiai ipar jelentős részét, cseh tanárokkal, tisztviselőkkel árasztani el ezt a területet. Igaz, e negatív folyamatok leálltak, s a szlovákság gazdaságilag, társadalmilag, de politikai kultúrában is előbbre lépett, ám most sem engedték meg neki, hogy érett politikai nemzetté váljon. Érthető Hlinka Néppártjának folyamatos erősödése, ám az autonómián túl, az elszakadásig ők sem jutottak volna el, ha Hitler rájuk nem erőszakolja döntését. A pozsonyi képviselők reggel kilenc órakor még nem tudták, hogy délben jobb meggyőződésük ellenére meg fogják teremteni történelmük első államát, megint valahol fönt, egy birodalmi központban döntöttek a sorsukról; most arra voltak jók, hogy igazolják Csehország német lerohanását. A tisói Szlovák Állam nevét a kommunizmus évtizedei alatt csak az *úgynevezett* jelzővel volt szabad kimondani, pozitív értékelését a radikális nyugati emigráció tartotta fenn, s tételei 1989 óta a hazai szlovák nacionalizmus fegyvertárának fontos elemei. Az még művészileg elfogadható, hogy kiadták a kor legnagyobb írója, Hronský már emigrációban írott regényét, melyben történelmi abszurdumként, szomorú szenzációként értékeli, hogy egy nemzet felkeljen a saját állama ellen, ám Durica professzornak a szlovák államiság történelméről írott népszerűsítő munkája, mely a Meciár-kormányzat jóvoltából iskolai segédkönyvként jelent meg, nemzetközi botrányt keltett. A terjedelem mintegy felét teszi ki a Szlovák Állam tárgyalása, amely a zsidók számára munkalehetőséget, családegyesítést biztosító szociális államként jelenik meg.

A szlovák történelem egyetlen tömeges nemzeti vállalkozása, az 1944-es Nemzeti Felkelés is a történelmi kényszerpályák jelképe: a szuverén, de törékeny nemzeti állam megdöntését célozta, hogy majd a háború után, ismét a csehekkel közös államban megteremthesse a föderatív, de biztos köztársaságot. A kommunista fordulat után terebélyesedő "Felkelés-prózában" és a történelmi munkákban ez a korlátozott államiságigény is elsikkadt, sőt vezető szlovák kommunistákat (Gustav Husák, Laco Novomeský) börtönöztek be "burzsoá nacionalizmus" vádjával.

A háborús győztesként viselkedő, bosszúszomjas cseh politikusok a szlovákokat reakciós, bigott, fasiszta népnek tekintették, Beneš példás megbüntetésüket tervezte. Az általában konzervatív szlovákok viszont a kommunizmust a csehek művének tekintették, a katolikus egyház vagy akár a fenti kommunisták elleni kíméletlen fellépést a szlovák nemzet elleni támadásként élték meg. A két nép gyökeresen eltérő politikai kultúrája s a minden téren erősödő idegenkedés miatt a szlovákok a Prágai Tavaszt, az "emberarcú" politikai rendszer megteremtését is a csehek magánügyének tekintették, számukra a nemzeti egyenjogúság megteremtése volt az elsődleges cél. A föderáció végül is a demokrácia romjain, a szovjet tankok ajándékként jött létre, s teljesen másként viszonyultak hozzá a csehek és a szlovákok.

A csehek az átfogó modernizációs kísérlet elfojtása után nem tudták értékelni a nemzeti rendezést, annál is inkább, mert ők a centralizált Csehszlovákiát cseh nemzeti államnak tekintették, nem volt külön csehországi nemzeti ideológiájuk, államrezonjuk, a Cseh Nemzeti Tanácsot is csak azért hozták létre, hogy az egyre elmérgesedő föderációs vitában Pozsonynak legyen tárgyalópartnere. A szlovákok viszont úgy érezték, kommunista vezetők győzelmet arattak a cseheken, megvédték a nemzet érdekeit, annál is inkább, mert a Husák-féle szlovák gárda szállta meg Prágában a szövetségi hivatalokat, erősítve a cseheknek a szlovákok iránti utálatát. Szlovákiában nem voltak tömeges tisztogatások, enyhébb volt a diktatúra, s a nemzeti ideológia még a kommunista párton belül is tág teret nyert. Itt nem is volt szamizdatirodalom, s a '77-es Chartának szinte nem akadt aláírója. Ettől függetlenül a szlovákok mindig is úgy érezték, a világ a csehek árnyékában létezésükről sem tud, ha egy művész, tudós nyugatra utazhatott, hosszasan kellett magyarázgatnia a szlovákok elhelyezkedését, alapvető jegyeit (sőt, legyünk őszinték: fiatalkorunkban mi is a *csehek*hez jártunk Rév-Komáromba vásárolni).

A bársonyos forradalom utáni években ismét, és immár véglegesen beteljesedett a Prágai Tavasz sorsa. A szerveződő szlovák politikai erők az első pillanattól a köztársasági hatáskörök szélesítését, a szövetségi szervek – a "cseh uralom" – gyengítését követelték, a Szlovák Nemzeti Párt pedig nyíltan az önálló nemzetállam megteremtését tűzte zászlajára. Ez a párt, illetve a Štúr Társaság és maga a Matica slovenská az 1990-es tömegtüntetéseken olyan xenofób közhangulatot teremtett ("A háromfejű cseh–magyar–zsidó sárkány már ontja a gyűlölet lángját a szlovák nemzetre" és hasonló jelszavak), amely a cseh politikusok szemében megkérdőjelezte a további együttélés értelmét. Úgy vélték, a gazdaságilag sokkal instabilabb és nemzetiségi problémákkal terhelt Szlovákia nélkül könnyebben integrálódhatnak az európai szervezetekbe. A cseh és a szlovák társadalom azonban feltehetőleg nem jutott el a szétválás gondolatáig, ezért a folyamatot a két parlament vitte végbe – a szlovákokat *most sem* kérdezték meg egy alapvető sorskérdésben.

Elkerülhetetlen a számvetés: milyenné formálta a szlovákokat a történelem, vannak-e jellegzetes jegyeik, hogyan lesznek képesek beilleszkedni a jövő évezred egységesülő Európájába? A nacionalista politikusok, értelmiségiek nemzeti öntömjenézésénél mérvadóbb számunkra azon írók, költők, szociológusok töprengése, akik önkritikus módon, mélyen átélik a nemzetfejlődés problémáit, és józan szembenézésre szólítják fel népüket. Minác plebejus nemzetkoncepciójáról már beszéltünk, ő nyitotta meg a sort még a hatvanas években. Szinte vele egyidőben írta meg esszéit Milan Rúfus, aki ki merte mondani, hogy "fejlődésünkben valahol egy ötven évvel korábbi állapotban elakadtunk [tehát a 20. század elején – Á. B.], a civilizációt nem rendes és nemzethez méltó körülmények között abszorbeáltuk. A nyelvünk árulkodik ezekről a dolgokról". A szervetlen, erőszakolt változásokat látja mindenben, Pozsony átrajzolásában, egy szlovák nagyváros megteremtésének görcsös igyekezetében is, akárcsak Lubomír Feldek egykorú verse, ahol a szlovák betelepülők tömege úthengerként lerombolja a város történelmi arculatát, amit meghagy, átnevezi, szemhatára fölött azonban "a gótika hűvös mosolya". Az urbánus viselkedésminták hiánya, a városok ruralizálása – a pozsonyi korzó felújítása kapcsán a riporter megjegyezte, hogy a pozsonyiakat meg is kell ám tanítani korzózni. A szlovákság múltja falusi, kisvárosi múlt, ezt fejezi ki nemcsak egész nemzeti irodalma, de nyelve is – a maga tájszólása és a cseh szavak átvétele között őrlődik még az értelmiségi is. A felső-Garam mentétől eltekintve az irodalmi nyelv mindenkinek idegen, "nem normális ember szájába való"; elsajátítása egy élet feladata. A nyelvtörvény ezt a tanulási folyamatot fogalmazza meg kötelező érvénnyel, bár a kisebbségek ellen is felhasználják. Az egyén elsősorban a maga szülőföldjéhez kötődik, "mi nem nemzethez, hanem tájegységekhez tartozunk" – írja Miroslav Kusý, a magyar közönség által is jól ismert politológus, kétségbe vonva, hogy van-e egyáltalán az egész mai Szlovákia területére

kiterjedő nemzeti történelem. Hiszen véleménye szerint ezer év alatt nem voltak olyan történelmi események, amelyeknek az egész nép aktív és tudatos részese lett volna. A szlovákokat soha nem kérdezték meg a sorsdöntő pillanatokban, innen az állammal, a politikával szembeni felelőtlenség, kívülálló szemlélet, amely az európai gondolkodású értelmiséget mélységes aggodalommal tölti el. S a szlovák nemzetfejlődés kiteljesítése számunkra sem lehet közömbös: az elmondottakból talán világossá vált az, amit az 1990-es budmericei magyar–szlovák tanácskozás nyíltan meg is fogalmazott: a szlovákok merevgörceinek oldása csak a magyar és a cseh értelmiség segítségével lehetséges.